

**AŞIQ ƏLƏSGƏR YARADICILIĞININ MÖVZU
RƏNGARƏNGLİYİ**

**THEME DIVERSITY OF ASHUG ALASGAR'S
ACTIVITY**

**РАЗНООБРАЗНАЯ ТЕМАТИКА ТВОРЧЕСТВА
АШУГА АЛЕСКЕРА**

Xəyalə Orucqızı – AĞAYEVA

Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru

AMEA Folklor İnstitutu

xeyale.eliyeva.80@list.ru

Summary

In the language of all peoples the poem has passed from time to time in oral and written form, from generation to generation, engraved in memory and enriched the word treasure of humanity.

Ashug Alasgar's poems show that Azerbaijani poetry is an art fountain with rich traditions. Alasgar Dede, who carried all the features of the ashug art, was among the masters of ashug. Master ashugs were poets, composers, epic and folk artists who can perform their own creations.

The basis of the poem Alasgar, which is famous as a beauty song, is a beautiful and glorification of beauty. The theme also includes real natural beauty such as step-by-step walkways, rose-flowered plateaus, the mountains with gazelles, rivers, waterfalls, tulips, daffodils. In his poems these landscapes sometimes consist of his native village of Agkilsa and sometimes expand as much as the world in general. Ashug glorifies everything in his poems in unity with man.

Though one of the important conditions of the beauty described by Ashug Alasgar is external beauty, but it is not decisive. Beautiful must also be beautiful intuitively.

The theme of courage-insidiousness from ancient times in oral literature is also one of the topics addressed by Ashug Alasgar. The betrayer, which Ashug Alasgar regarded as a solid enemy, becomes neither honor, nor self-respect. According to Alasgar's thought one of the reasons that draws life back, shakes beauty is rarity.

It is also known that Ashug Alasgar had performed and created a number of poem genres such as "gerayli", "goshma", "mukhammas", "mused-des", "ghazal", "mustezad", "zenjirleme", "muenma", "divani" and so on.

Key words: Ashug Alasgar, poem, poetry, beauty, gerayli

Резюме

Словесную сокровищницу всего человечества испокон веков обогащал стихотворный размер, начиная из древних языков народа, наблю-

даем этот процесс по сей день, которая включает в себя формы устного и письменного творчества переходящий по наследству.

В Азербайджанской поэзии стихи Ашуга Алескера являются источником творчества, которая богата традициями и обычаями. Алескер в своем творчестве объединил все особенности ашугского творчества и этим вошел в число деде ашугов. Деде ашуги были народными мастерами, они были и поэтами, и композиторами, и сочиняли дастаны и одновременно могли представить и свое творчество.

Ашуг Алескер был известен как певец воспевающий красоту, которая и составляла все его творчество. Поля и луга усеянные цветами, джейраны бегущие по горам, реки и буйные водопады, маковые и нарциссовые склоны составляет реальную тему творчества мастера. Воспеты красоты мест иногда обхватывает лишь родное село Агкилсе, а иной раз он эту красоту распространяет по всему миру. Ашуг все в своих стихах воспевает в тождестве с народом. Обязательным условием воспевания красоты ашугом Алескером хоть и является внешняя красота, но она не решающая. Красота должна быть и внутренняя.

Ашуг Алескер обращался и к теме мужества – предательство, которая исходит из древней устной литературы. В его глазах врагом является тот предатель, у которого нет ни чести, ни совести. По мнению Алескера одной из причин, когда увядает красота и портится жизнь, является невежество.

Ашуг Алескер являлся исполнителем и распространителем собственного творчества, из уст людей, лично знакомых с ашугом говорили, что он является автором сотен герайлы, гошма, мухаммесов, мюседдесов, газелей, мустезадов, зенджирлеме, муенма, диванов и т. д.

Ключевые слова: Ашуг Алескер, стихи, поэзия, красота, герайлы

Zəngin xalq yaradıcılığı xəzinəmizin əsaslı bir qolunu aşıq yaradıcılığı təşkil edir. Aşıq keçmişdə də, indi də xalq tərəfindən sevilən, qəbul edilən, təsir etməyi bacarandır.

Xalq şeirimizin ən uca zirvələrini fəth edən qüdrətli sənətkarımız Aşıq Ələsgər həm məzmun, həm forma rəngarəngliyi, həm də saf xalq dilindən istifadə baxımından Azərbaycan şeirinin inkişafında misilsiz xidmətlər göstərmişdir.

Şeirlərinin hər biri bədii icad olan qüdrətli sənətkarımız Aşıq Ələsgər həmişə seviləcək və yaşayacaqdır.

Aşıq Ələsgər Azərbaycanın qədim və dilbər guşələrindən olan Göyçədə anadan olmuşdur. Bu da onun yaradıcılığına təsirsiz ötürmüşdür. Belə ki, İrəvan xanlığının mahalı, Göyçə gölü ətrafında olan bu yurd yerimiz öz əsrarəngiz təbiəti ilə aləmə səs salmışdır. Azərbaycan

xalqının böyük abidəsi olan “Kitabi-Dədə Qorqud”da rast gəlinən yer-yurd adlarının izini Göyçə gölü boyunca hər tərəfdə tapmaq olar.

O yerlərdə saza, sözə hər zaman yüksək qiymət verilmişdir. Saz çalmağı, söz deməyi bacarmayan insan tapmaq çətindir. Göz oxşayan təbiətin gözəlliyindən təsirlənməmək mümkünsüzdür. Aşıq Ələsgər məhz belə bir gözəlliklər qoynunda dünyaya göz açmış, o torpağın havasını udmuş, suyundan içmişdir. Təsadüfi deyil ki, görkəmli folklorşünas alim M.H.Təhmasib Aşıq Ələsgərə həsr etdiyi məqaləsini “Gözəllik nəğmə-karı” adlandırmışdır. Qüdrətli sənətkarımız Ələsgər gözəllik aşıqı idi.

Şeirlərinin əksəriyyətinin mövzusu gözəlliklə bağlı idi. Bu şeirlərdə bütün gözəlliklər insanla vəhdətdə verilir. Ələsgər şeirlərindəki meyara görə zahiri gözəllik əsas mühüm şərtlərdəndir. Lakin əsas olan həm də daxili gözəllikdir. O, təsvir etdiyi gözəllərin zahiri gözəlliyi ilə bərabər, yüksək əxlaqı və insani gözəlliklərini də tərənnüm edir.

Canımı qurban elərəm	Silkinir, gərdan çəkir
Bir belə tərlan gözələ	Göllərin sonası kimi
Hal bilən, şirin gülən	Ala göz şölə verir
Dosta mehriban gözələ	Göylər sürəyyası kimi,
Boy uca, gərdan mina	Çəpkəni hər rəng çalır.
Zülfü pərişan gözələ...	Tovuzun cığası kimi
Gözəl xanım cilvələnin	Behiştədən qılman gəlib,
Gözəllərin xası kimi,	Geydirib qılman gözələ və s.

Onun tərənnüm etdiyi gözəlliklər sırasında hər qarışına bələd olduğu doğma yurdunun füsunkar təbiəti də əsas yer tutur.

Aşıq Ələsgərin təbiət mövzusunda olan şeirlərindən biri də sadə, oxunaqlı dildə qələmə aldığı “Yaylaq” şeiridir. Şair bu şeirdə yaylağa müraciətlə səmimi, ürəkdən gələn arzularını bildirir:

Gözəllər seyrangahısan
Görüm səni var ol, yaylaq!
Açılsın gülün, nərgizin
Təzə mürgüzar ol, yaylaq!

Şeirdə aşığın həmçinin doğma torpağa bağlılığı yaylağı özünə arxa, doğma hesab etməsi poetik dillə tərənnüm olmuşdur.

Gəraylının sonluğu təsirlidi. Aşıq yaylağın gözəlliyini görəndən sonra sinəsinin qəm dəftəri olduğunu söyləyir. Yad əllərin bu gözəlliyi poza biləcəyindən narahatlığını ifadə edir.

Mən səni görəndən bəri
Sinəm oldu qəm dəftəri

Yazıq Aşıq Ələsgəri
Öldür, günahkar ol, yaylaq!

Azərbaycan aşıq ədəbiyyatında görkəmli irs qoyub getmiş Aşıq Ələsgərin şeirlərini təsnif etsək, saf və təmiz məhəbbətin tərənnümü-nə, el gözəllərinin tərifinə, vətən təbiətinin təsvirinə, əxlaqi-tərbiyəvi fikirlərin təbliğinə, dövrün ictimai eyiblərinin tənqidinə həsr olunmuş qoşma, gəraylı, təcnis və müxəmməslərə rast gələrik.

Aşığın yaradıcılığında qoşmaların böyük hissəsi ülvi məhəbbət duyğularının, Azərbaycanın gözəl qız və gəlinlərinin təsvirinə həsr edilmişdir. Aşıq Ələsgərin “Bəyistan”, “Güləndam”, “Gülpəri”, “Telli”, “Sarıköynək” və s kimi qoşmaları el gözəllərinə müraciətlə yazılmışdır.

Ağ buxağın işıqlıdı büllurdan
Ləblərin innabı, dəhanın dürdan,
Yaradan xəlq edib bir qətrə nurdan.
Düşübsən ellərə nişana, Telli!

Ələsgərəm, şad olmadım dünyada,
Səni gördüm, dərdim oldu ziyada
Üzün bəri döndər, ay mələkzadə,
Səni and verirəm peymana, Telli!

Şifahi ədəbiyyatda çox qədimlərdən gələn mövzulardan biri də mərdlik-namərdlikdir. Şifahi ədəbiyyatımızın epik janrına aid olan nağıllarımızda hətta qardaşlardan birinin mərd, digərinin namərd olması belə təsvir olunmuşdur. Bu məsələyə aşıq şeirində də tez-tez müraciət olunur. Aşıq Ələsgər namərd insana nifrət edir:

Bu dünyanı mən təcrübə eylədim,
Namərd körpü salsa onda ad olmaz
Bir mərdinən ağı yesən şirindi.
Yüz namərdnən şəkər yesən, dad olmaz.

Aşıq Ələsgər mərdin yüksək insani keyfiyyətlərini – alicənablığını, səxavətini, xeyirxahlığını tərənnüm edir. Həmçinin aşıq hər şeyin yerini bilən insanların heç yerdə xəcalətli olmamalarını dilə gətirir:

O dünyanı, bu dünyanı gözləyən,
Həm savad, həm üsyanı gözləyən,
Namus qədri bilib nanı gözləyən
İnsallah, heç yerdə xəcalət olmaz (1, s. 70).

Ələsgər insanın mərd və ya namərd olmasında nüftə və tərbiyənin əsas rol oynadığını qeyd edir. Buradan da aşığın ustadnamələrdə qoyduğu, izah etdiyi, tənqidinə tuş gələn və tərif elədiyi keyfiyyətlər silsiləsi ortaya çıxır.

Ələsgərə görə insan gözəlliyinin əsas şərtlərindən biri onun zəhmətkeşliyidir. Əməyi sevən insan, özünü zəhmətə alışdıran insan həyatın bütün çətinliklərindən keçməyi bacarır. Ələsgərin oğlunun və nəvəsinin onun haqqında söylədikləri xatirələrdən məlum olur ki, Ələsgər çox əməksevən insan olub. Yaz və yay aylarında əkinçiliklə, qış aylarında isə aşıqlıqla məşğul olurmuş. Qoca vaxtlarında da yer şumladıqda kotanın macını özü tutar, toxumu özü səpərmiş. Ot biçini taxıl biçini, xırman vaxtı əlini işdən çəkməmiş. O həmçinin dülgərlik işlərini də bacarmış. O, öz əli ilə xamır tabağı, dördayaq, çəhrə və kərki də düzətmişdi.

O həmçinin meşələrindən kəllərlə gətirdiyi palıd ağacları ilə ev də tikib ömrünün sonuna kimi o evdə yaşamışdı.

Şair şeirlərində əməksevər insanları təbliğ etmiş, bunda da əsas kimi tərbiyənin rolu olduğunu qeyd etmişdir.

“Aşıqlar “Baş divanı” saz havasında dini-ürfani və təsəvvüfi məzmununda divani oxuduqları zaman bunu “aşılığın qapısı” və ya “haqq divanisi” adlandırırlar. “Haqq divanisi” böyük əksəriyyətlə aşiq məclisinin girişində söylənilir. Aşiq bu məqamda özünü Haqqın – Allahın dərğahında – divanında hiss edir. Məclis – mərasimə başlamaq üçün Allahın dərğahından – Haqq divanından izn-rüsxət istəyirmiş kimi aşağıdakı yalvarış-nidanı dilə gətirir: “Ya İlahi, ya Rəsul, ya Mövlam, ya Şahi-Mərdan! Səndən mədəd”! Bundan sonra o, Haqq dərğahında – divanında təzim edərək məşhur divanilərdən birini çalıb oxumağa başlayır. Aşiq Ələsgərin “Baş endirir” rədifli məşhur divanisi ən çox müraciət olunan haqq divanilərindən biridir:

Ələstidən “bəli” deyən Sübhana baş endirir,
Məhəmmədə nazil olan Qurana baş endirir.
Özü birdir, adı minbir, vəhdəti əl-laşərik,
Əhli mömin görə bilməz, pünhana baş endirir.

Ölməyincə, bu sevdadan çətin dönəm, usanam,
Həqiqətdən dərs almışam, mərifətdən söz qanam.
Şahi-mərdan sayəsində elm içində ümmanam,
Dəryaların qaydasıdı, ümmana baş endirir.

Biçarə Aşiq Ələsgər olma elmə nabələd,
Danışanda doğru danış, sözün çıxmasın qələt.
Çox qazansan, az qazansan beş arşın ağdı xələt,
Var-dövlətə baş endirən əfsana baş endirir” (2, s. 126-127).

Haqq aşığı olan Dədə Ələsgər əsərlərinin əksər hissəsində oxucuya, dinləyicilərinə ibrətamiz fikirlər aşılayır. Onun neçə-neçə misrasını, beytini, bəndini xalq özü əzbər etmiş, atalar sözü və zərb-məsələ çevirmişdir: “Qarı düşmən bir də gəlib dost olmaz”, “Haqqdan yanan çıraq bad ilə sönməz”, “Haqq-nahaq seçilə haqq divanında”, “Dövlətdən qiymətin beş arşın ağdı”, “Can deməklə candan can əskik olmaz”, “Qaytarmazlar pırə gələn qurbanı”, “Qiyamət odundan pisdirdənə söz”, “Dost uzaq olmaqla könül yad olmaz”, “Muşlar pələng olmaz, tülkülər – aslan”, “Dərd uğyan eləsə mey içmək olar”, “Sayğısız igidi düşmən aldadar”, “Kişi gərək dediyindən dönməsin”, “Qonşuya kəc baxan özü ac olur”, “Güzəran xoş olub, gün xoş keçəndə, ağ otaqdan tövləxana yaxşıdır” və s.

“Ələsgər geniş mənalı məcazların bütün formalarından, çeşidlərindən, hətta çalarlarından məharətlə istifadə edən sənətkarlardandır. Onun rəsm etdiyi ən gözəl təbiət lövhələrinin, yaxud zahiri camal gözəlliklərinin belə heç biri fotoşəkil olaraq qalmır. Onun bütün təsvirlərində bədii icad əsas rol oynayır ki, Ələsgərdə bədii icad olmayan şeir yoxdur. Bu onda çoxlarına müyəssər olmayan bir qabiliyyətdir. Bu qabiliyyətin, bu qüdrətin sayəsində o, güllər, çiçəklər, dağlar, dərələr, heyvanlar, quşlar, hətta böcəklər aləmi ilə bağlı elə müqayisələr yaradır, elə bədii lövhələr cızır ki, insan heyran qalır” (3, s.103).

Xalq şairimiz Səməd Vurğun çıxışlarından birində Aşığı Ələsgər haqqında “hansı mövzuya əl atıram, hansı daşı qaldırıram, altından Dədə Ələsgərdən bir nişanə görürəm” demişdir. Bu da onu göstərir ki, qüdrətli sənətkarımız şeirlərində bütün mövzuları əhatə etmişdir. Poeziyası hikmət dünyası, tərbiyə xəzinəsi olan el nəğməkarımızın şeirləri dillər əzbəridir. Aşığı Ələsgərin müdrik kəlamlarından gələcək nəsillər də faydalanacaqlar.

QAYNAQLAR

1. Aşığı Ələsgər. Əsərləri. “Şərq-Qərb”, Bakı, 2004
2. M.Qasımlı, M.Allahmanlı. Aşığı şeirinin poetik biçimləri və çeşidləri. “Elm və təhsil”, Bakı, 2018
3. M.Təhmasib. Məqalələr. Bakı, Elm, 2005